

Jacob van Deventer in de Cultuurbibliotheek

Walter de Smaele, oktober 2017

Jacob van Deventer (Kampen, ca. 1500 – Keulen, 1575) wordt steeds meer gewaardeerd als oorspronkelijke cartograaf van de Nederlanden. Zijn kaarten baanden de weg voor beroemdheden als Abraham Ortelius, Gerard Mercator en Michele Tramezzino.

Sedert de herontdekking in de negentiende eeuw spreekt men over zijn **Gewestkaarten** en over zijn **Plattegronden van steden**.

Er zijn van hem **5 gewestkaarten** bekend.

Zijn gewestkaarten zijn wandkaarten. Er bestaan maar enkele originelen. Tijdens wereldoorlog II werden kaarten van Friesland, Brabant, Holland en Zeeland vernietigd.

1. Brabant 1536
2. Holland 1542
3. Gelderland 1543 (1 ex. van 1556 bewaard in Wolfenbüttel)
4. Friesland 1545
5. Zeeland 1545 (1 ex. van 1560 bewaard in Firenze)

Met die kaarten kan men kennis maken dank zij de mooie uitgave van Cor. Koeman: ***Gewestkaarten van de Nederlanden door Jacob van Deventer, 1536-1545 met een picturale weergave van alle kerken en kloosters***. Deze facsimile-uitgave met een interessante inleiding door C. Koeman, werd in 1994 uitgegeven door de Stichting ter bevordering van de uitgave van de stadsplattegronden van Jacob van Deventer, in samenwerking met Canaletto te Alphen aan den Rijn (CB 2008/138). Ze is gebaseerd op foto's die in 1938 door de archivaris van Deventer, B. van 't Hoff, besteld werden in Breslau en Wolfsbüttel. In 1941 werd er al een facsimile-uitgave van gemaakt. De nieuwe uitgave kon gebruik maken van modernere technieken. Op die manier krijgen we toch een mooie kijk op de verdwenen kaarten. Bovendien vestigt Cor. Koeman er de aandacht op hoe Jacob van Deventer, kerken en kloosters natuurgetrouw op zijn kaarten zette. Het is een opvallend gegeven, eigen aan zijn gewestkaarten. Deze werkwijze krijgt geen navolging in de cartografie.

Ruim **250 stadsplattegronden**

Als koninklijk geograaf van Filips II tekende van Deventer ruim 250 stadsplattegronden die als manuscriptkaarten opgeborgen werden en pas in de negentiende eeuw weer onder de aandacht kwamen.

Van 1884 tot 1924 gaf het *Institut National de Géographie* 100 kaarten uit, met plattegronden van Belgische steden. De uitgave werd ingeleid en verzorgd door Charles-Louis Ruelens. Ze werd in fascikels geleverd. Er verschenen 100 plattegronden. Het exemplaar van de Cultuurbibliotheek bevat 90 kaarten en het prospectus van de uitgave.

Atlas des villes de la Belgique au XVI e siècle. Cent plans du géographe Jacques de Deventer exécutés sur les ordres de Charles-Quint et de Philippe II, reproduits en fac-simile chromographique.

Voor de Cultuurbibliotheek werd de atlas in 3 forse volumes gebonden door Frans Smessaert.

- I. Aerschot-Damvillers (CB 2008/139)
- II. Dinant-Limbourg (CB 2008/140)
- III. Louvain-Ypres (CB 2008/141)

In de inleiding beschrijft Ruelens het ontstaan van de kaarten tot op de dag van de uitgave door het *Institut National*. Jacob van Deventer werkte van 1558 tot aan zijn dood in 1575 aan de plattegronden. Op zijn tocht door de Nederlanden tekende hij de kaarten met veel aandacht voor de omgeving van de stad. De gebouwen tekende hij niet zozeer als monumenten maar als volumes in het landschap. Zijn plattegronden zijn in de ware betekenis van het woord topografische kaarten. Uiteindelijk werden kopieën van die minuten naar Madrid gezonden. De zending bestond toen uit drie delen. Daarvan bleven er twee bewaard.

De uitgave van het *Institut National de Géographie* is echter een facsimile uitgave van de minuten die door van Deventer zelf, getekend werden. Na zijn dood werden ze bewaard door een vrouw in Mechelen (zijn weduwe?) die ze gaf (verkocht?) aan de familie van Aerssen. De bibliotheek van die familie werd in 1859 geveild en door bemiddeling van Frédéric Muller kwamen 152 kaarten (in 1867) in het bezit van de *Bibliothèque Royale de Belgique*. In de CB kan men dus 90 kaarten uit die reeks bekijken. De steden werden, voor deze uitgave, alfabetisch gerangschikt. Dat is handig in het gebruik. De rangschikking bij Sanderus bv. vraagt wel enig historische kennis over onze gewesten.

Lectuur in de Cultuurbibliotheek omtrent van Deventer

A. De bibliotheek beschikt over de volledige reeks (27 vol.) *Acta cartographica*. *A series of monographs and studies on the history of cartography, reprinted from periodicals since 1800*, uitgegeven door Theatrum Orbis Terrarum in Amsterdam van 1967 tot 1981 (CB 2004/2646). Het is een verzameling artikels die vernieuwend waren en hun betekenis behouden.

In verband met van Deventer:

1. Vol. I (1967) pp. 33-36: een artikel uit 1866 van **Wopke Eekhoff** (archivaris, auteur en uitgever, Leeuwarden 1809-1880): *Jacobus van Deventer, vervaardiger van de oudste kaarten van de nederlandsche en belgische provinciën en steden*. Hij verwijst in zijn artikel naar Fred. Muller.
2. Vol. II (1968) pp. 433-436, **Lauts, U.G.**, *Jacobus van Deventer en de geteekende atlas van de 16de eeuw te Brussel voorhanden*. Pp. 437-440, **Fred. Muller** *De oorspronkelijke planteekeningen van 152 noord- en zuidnederlandsche steden, omstreeks 1550 door Jacob van Deventer geteekend, teruggevonden*.
3. Vol. VI (1969) pp. 357-365, **Nanninga Uiterdijk, J.**, *Iets betreffende den kaartenmaker Mr. Jacobus van Deventer*.
4. Vol. XXIII (1976) pp. 115-464, **Wieder, F.C.**, *Nederlandsche historisch-geografische documenten in Spanje (incl. Het stedeboek van Jacobus van Deventer)*.
5. Vol. XXV (1977) pp. 471-474, **Wildeman, M.G.**, *Een kaart van Delfland getekend door Jacob van Deventer in 1535*.
6. Vol. XXVII (1981) pp. 177-184, een artikel uit 1928 van **Leo Bagrow, A.** *Ortelii catalogus cartographorum*.

B. *Imago mundi*. *The International Journal for the History of cartography* is compleet in de Cultuurbibliotheek (CB 2008/802).

1. In jaargang III (1939) pp. 12-47: **R.V. Tooley**, *Maps in Italian atlases of the sixteenth century by Lafreri, Forlani, Duchetti, Bertelli and others, found in atlases*.

Alle Italiaanse navolgingen werden op een veel kleiner formaat gemaakt. De gewestkaarten kan men in die Italiaanse kaarten wel herkennen, maar aan de hand van die kaarten alleen, kan zich toch geen idee vormen van de gewestkaarten.

Nr. 142 BRABANT 1556, Jacobus Bossius Belga in aes incidebat.

Nr. 143 “copy of a map compiled by Jacobus van Deventer in 1536...”

Nr. 218 FRIESLAND 1558 “Based on a map compiled by Jacob van Deventer in 1545.”

Nr. 219 “Another version of Jacob van Deventer’s map.”

Nr. 221 Frisia antiquissi... 1566.

Nr. 231 GELDERLAND “A reduction of the 9 sheet map of Gelders by Jacob van Daventer, published in Antwerp in 1556, though compiled in 1542-3.” En nr. 232 tot 235.

Nr. 298 HOLLAND en 299 tot 303.

Nr. 602 ZEELAND.

2. Jaargang VI (1949) op p. 38 staat een kort bericht *With fire and sword* :
“All book and map collections of the Municipal Library in Breslau including the only extant copy of Jac. Van Deventer’s map of Frisia are destroyed.”
3. Jaargang XII (1955).

C. *De Gulden Passer* (CB 2006/1518) Jg. 61-63, pp. 474-476.

D. In de mooie facsimile uitgave van **Georg Braun en Frans Hogenberg** *Civitates orbis terrarum ‘The towns of the world’* met een inleiding van R.A. Skelton (CB 2000/118), staat een afbeelding van *Daventria* (derde deel nr. 33) met een nota over Jacobus à Daventria, insignis etiam cosmograp delen waarvan er nog 2 bewaard zijn. hus hinc oriundus. Op p. XIV van de *Inleiding* over van Deventer en zijn werk aan de stadsplannen.

E. *Theatre, oft Toonneel des Aertbodems: waer in te siene sijn die Landt-tafelen der geheelder weerelt: met een corte verclaringe der selver* van **Abraham Ortelius** 1671 (CB 2006/3842) bevat 5 kaarten die op van Deventer teruggaan, met vermeldingen in cartouches:

1. **Brabantiae, Germaniae Inferioris nobilissimae provincia descriptio** Jacobo a Daventria auct.
2. **Flandria.** Gerardus Mercator Rupelmundanus describat.
Van Jacob van Deventer is geen kaart van Vlaanderen bekend. Toch gaat men er vanuit dat die ooit bestond en gebruikt werd door G. Mercator.
Zie daarover een paar artikels van Eric Leenders in BIMCC Newsletter, later **Maps in history**, nr.30 (2008) pp. 18-23:
“The Flanders map *faciebat* by Mercator was in fact the result of a topographical study of Flanders by Jacob van Deventer and was decoratively influenced by P. van der Beke’s Flanders map. Mercator must be considered as the overall producer.”
Zie ook nr. 46 (2013) pp. 14-16.
3. **Zelandicarum insularum exactissima et nova descriptio**, auctore Jacobo a Daventria.
4. **Hollandiae antiquorum Caththorum sedis nova descriptio** auctore Jacobo a Daventria.

5. **Oost ende West Vrieslandts beschryvinghe. Utriusque Frisiorum regionis noviss. Descriptio. 1568.**

F. MEURER, Peter H., *Die Manuskriptatlanten Christian Sgrootens. Kommentarband Die Manuskriptatlanten Christian Sgrootens. Faksimile Teil I: Atlas Bruxellensis. Teil II: Atlas Madritensis*, Canaletto/Repro-Holland, Alphen aan den Rijn, 2007 (CB 2009/3941 en 2009/3942).

Op p. 11 spreekt hij over van Deventer. De eerste uitgave door Jacob van Deventer zelf uitgegeven, in houtsnede, is niet bewaard. “*Die beste ältere Überlieferung besteht in Nachdrucken Antwerpener Verleger in Wandkartenformat.*” Dat zijn dus de kaarten die Koeman in zijn facsimile-uitgave van 1994 toont en bespreekt. Op p. 90 lezen we over de “Anfangsseiten der grundlegenden Sgrooten-Aufsätze von Hachez (1894)”.

Een kleine excursie in dit verband, kan ik niet nalaten te vertellen. Het moet rond 1970 geweest zijn dat kan. R. Stock in de bieb (toen in het Grootseminarie te Brugge) een m3 overdrukjes liet afzetten. Ze waren afkomstig van een Antwerpse zolder, de zolder van de Académie Royale d’Archéologie de Belgique, Bibliothèque d’Anvers. Ik heb toen een stofjas aangetrokken en die brochures verzameld per auteur of per onderwerp en laten inbinden door Frans Smessaert. Men vindt ze nu in de catalogus terug onder de reeks VARIA. Als bibliothecaris vraag je je natuurlijk niet af of dergelijke drukwerkjes ooit zullen geraadpleegd worden. Eentje was dus *Recherches sur l’auteur d’un atlas de l’Europe occidentale du XVIe siècle*, van Felix Hachez, uitgegeven bij E.J. Brill te Leiden in 1894. Hij bespreekt er het handschrift 21.596 van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel en hij schrijft, als een van de eersten, de 38 manuscriptkaarten toe aan Christiaan Sgrooten (CB 99/2088).

Zie ook VAN ORTROY, Fernand, *Le cartographe Chrétien Sgrooten (XVIe siècle)*, Brussel, M.Weissenbruch, 1923 (CB 99/991).

G. Ter gelegenheid van hun 50ste verjaardag (1926) organiseerde het *Koninklijk Aardrijkskundig Genootschap te Antwerpen* een tentoonstelling in het Museum Plantin-Moretus en gaf bij die gelegenheid een tweetalig boek uit: *Tentoonstelling van de Belgische kaartmakers in de XVIe, XVIIe en XVIIIe eeuwen* (CB 2010/878).

Op p. XXXVI staat een nota over van Deventer en op p. XL over Sgrooten.

H. De **kaartboeken van Lannoo** bieden vaak een mooie weergave van kaarten die uiteindelijk op van Deventer kunnen teruggaan: *Vlaanderen in oude kaarten* van Jozef Bossu (CB 2005/2178). *Het hertogdom Brabant in kaart en prent*. (CB 2005/2176). *Zeeland in oude kaarten* (CB 2013/1867). *Limburg in kaart en prent* (CB 2013/2050). *Holland in kaart en prent* (CB 2013/2049).

